

Sağlık Diplomasisinin Dış Politika ve Küresel Halk Sağlığı Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation Of Health Diplomacy In The Context Of Foreign Policy And Global Public Health

Radha Radha*¹

¹ Department of Health Management, Selcuk University, Konya, Turkey

Received: 11.05.2021

Accepted: 30.06.2021

This article was checked by *intihal.net*

Öz

Çalışmanın amacı dış politikada sağlık diplomasisinin küresel halk sağlığı kapsamında değerlendirilmesidir. Bu çalışmada öncelikle sağlık diplomasisinin uluslararası düzeyde yapılan anlaşmalar ve müzakere süreçlerine yansımaları incelenmiştir. Sonrasında ise küresel halk sağlığının dış politikadaki yeri ve önemi ele alınıp bulaşıcı hastalıklara karşı devletler arasında ne gibi önlemler alındığı incelenmiştir. Sağlık, dış politikada, güvenlik politikasında ve ticaret anlaşmalarında kritik bir unsurdur. Sağlık ve dış politika arasındaki derinleşen bağlantılar hem diplomatik hem de küresel sağlık topluluklarının karşılıklı hedeflerine ulaşmak için gerekli becerileri, anlama ve kaynakları yeniden incelemelerini gerektirmektedir. Ülkeler siyasi yönden çok çeşitli paydaşlarla ilişkileri sürdürmek ve sağlık hizmetlerinde fikir alışverişinde bulunmak için amaca uygun yeni becerilere ihtiyaç duymaktadır. Farklı çıkarların ortasında oluşan kaygılar ulusal sınırları aşan ve farklı yönetim seviyelerinde ele alınması gereken sağlık sorunları ile ilgili olduğu için sağlık diplomasisine odaklanılmaktadır. 150 yıl önce olduğu gibi, bugün de küresel ve sınır ötesi sağlık tehditleri karşısında sağlık diplomasisine ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlık diplomasisi, farklı ülkeler ile onların hükümetleri veya temsilcileri arasında yer almakla beraber farklı sektörlerden paydaşlarla ulusal, bölgesel veya yerel düzeyde de yapılabilir. Ayrıca, Sağlık Diplomasisi: Uluslararası kuruluşlar, STK'lar, özel sektör, kamu-özel ortaklıkları, hayırseverler, akademisyenler ve ünlüler gibi çeşitli aktörlerin devlet yanında yer almalarıyla da gerçekleşir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Diplomasisi, Küresel Sağlık Diplomasisi, Dış Politika

Abstract

The aim of the study is to evaluate health diplomacy in foreign policy within the scope of global public health. In this study, firstly, the reflections of health diplomacy on international agreements and negotiation processes were examined. Afterwards, the place and importance of global public health in foreign policy was discussed and what kind of measures were taken between states against infectious diseases was examined. Health is a critical element in foreign policy, security policy, and trade deals. The deepening links between health and foreign policy require both the diplomatic and global health communities to reexamine the skills, understanding and resources necessary to achieve their mutual goals. Countries need new relevant skills to maintain relationships with a wide range of politically diverse stakeholders and to exchange ideas in health care. The focus is on health diplomacy, as concerns amid divergent interests relate to health issues that cross national borders and need to be addressed at different levels of governance. As it was 150 years ago, health diplomacy is needed today in the face of global and cross-border health threats. While health diplomacy takes place between different countries and their governments or representatives, it can also be done at the national, regional or local level with stakeholders from different sectors. In addition, Health Diplomacy: It also happens when various actors such as international organizations, NGOs, the private sector, public-private partnerships, philanthropists, academics and celebrities are on the side of the state.

Keywords: Health Diplomacy, Global Health Diplomacy, Foreign Policy

Radha, R. (2021). "Sağlık Diplomasisinin Dış Politika Ve Küresel Halk Sağlığı Bağlamında Değerlendirilmesi", Journal of Academic Value Studies 7(2) (2021) 127-137 (<http://dx.doi.org/10.29228/jav.51375>).

*E-mail address: rada.samir@yahoo.com

1. Giriş

Diplomasinin sağlıktaki rolü hayatidir. Sağlık dış politikada, güvenlik politikasında, kalkınma stratejilerinde ve ticaret anlaşmalarında çok kritik bir öneme sahiptir. Artan sağlık sorunlarının çözümü için politik görüşmelere gereksinim duyulur ve çoğu zaman çok çeşitli aktörlerin dahil edilmesi gerekir. Sağlık ile dış politikanın uyumu sağlık için önemli yararlar sağlayabileceğini göstermektedir. Dış politikanın bir amacı olarak kalkınmaya, barışa, yoksulluğu azaltmaya, sosyal adalete ve insan haklarına önemli katkıda bulunulması gerekir. Sağlık diplomasininin, sağlığı yüksek alaka düzeyine sahip sosyal ve ekonomik bir mesele olarak ele alıp hem bireysel hem de toplu olarak sağlık sorunları ile başa çıkmada sürdürülebilir kalkınmayı desteklemede önemli bir rolü vardır (WHO, 2015). Dünya, yeni bir küresel sağlık diplomasisi çağına girmiştir. Küreselleşme ilerledikçe, uluslararası alanda sağlık diplomasisine verilen önem artmıştır. DSÖ, tüm halkların mümkün olan en yüksek sağlık seviyesine sahip olmasını sağlamak için üye devletlerle birlikte çalışmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve üye devletlerin bu hedefe ulaşmaya devam etme bağlamı 1946'dan bu yana çarpıcı bir şekilde değişmiştir. Günümüzde birçok ekonomik ve jeopolitik çıkarlar, sağlık ve dış politika gündemlerini etkileyebilmektedir (WHO, 2012).

Dünya modernleşip kentleştikçe ve küreselleştikçe, insan sağlığına yönelik tehditler katlanarak çoğalmaktadır. Kaynak bölgelerinin dışına yayılmasıyla aylar hatta yıllar süren patojenlerin birkaç saat içinde dünyayı dolaşabiliyor olduğu gözlemlenmiştir. Bulaşıcı hastalık salgınları nedeniyle insan sağlığına yönelik tehditleri ele almak için diplomatların ve politika yapıcılarının sağlık pratisyenleri ve bilim insanlarıyla birleşmeleri sağlanmıştır. Sağlığın dış güvenlik politikası kaygısı olarak ortaya çıkması ve devletlerin küresel hastalık sürveyansı gibi kontrol sistemini toplu olarak güçlendirmesinin yollarının müzakere edilmesine çalışılmalıdır (Francisco, 2013). Son otuz yılda yeni çevresel tehditler ve salgın eğilimli hastalıklar giderek daha fazla tespit edilmekle birlikte, biyoterörizmin gerçek veya algılanan tehditleri küresel ekonominin bozulmasından kaynaklanan yeni etkileme süreçleri daha yakın zamanda ortaya çıkmıştır. Buna göre, küresel gözetim gündemi onaylanmakta ve bir dereceye kadar güvenlik ve ekonomik çıkarları temsil eden yeni aktörler tarafından ele geçirilmektedir (Calain, 2007).

Küreselleřmeyi sağlayan faktörler, örneğin bilgi teknolojisi, ticaret ve sermaye akışı, devletin içinde olup bitenler üzerindeki kontrolünü baltalamaktadır. Küreselleşme bireysel devletleri zorlar bu yüzden devletlerin birbirleriyle ortaklıklar kurarak çokuluslu şirketler gibi devlet dışı aktörler ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmaları küresel yönetişimi geliştirmektedir (Fidler, 2001). Küresel sağlık diplomasisi, ikili hedeflere yönelik gelişen bir alandır. Özellikle küresel sağlığı iyileştirme, uluslararası ilişkileri güçlendirme, çatışma alanlarında ve kaynakların yetersiz olduğu ortamlarda kendini gösterir. Küreselleşme pazarları büyüdükçe, fırsatlar ve sağlık riskleri, sağlık profesyonellerinin giderek daha fazla bilmesi gereken konular arasında yer alır. Dünya çapında uzun yıllar sağlık geliştirme projelerinde STK'lar çeşitli türlerde uluslararası alanda yardım sağlamaktadır. Daha etkili daha az rahatsız edici ve içinde çalışmanın daha bilinçli olduğu küçük ölçekli STK'ların da sayısındaki etki ve artış uzun vadeli kalkınma yardım ajanları olarak (örneğin, mikrofinans) değerlendirilmiştir (Adams, ve ark., 2008). Labonte' ye göre Dünya çapında ekonomik ve toplumsal gelişme uluslararası barış ve güvenlik tehditleri konuları sağlık diplomasisini yakından ilgilendirmektedir. Devletlere ilişkin spesifik yükümlölükler küresel sağlığı geliştirmek için dış politika müzakerelerinde kullanılabilir. Labonte; dış politika kaygısı olarak küresel sağlığı güçlendirmedeki en büyük zorluklardan birinin ticaret antlaşması hükümleri ve insan hakları sözleşmeleri kapsamında yer alan temel yükümlölükler arasındaki muhalefet olduğunu söyler. Ticareti kısıtlamanın meşru bir nedeni olarak sağlığın aslında uluslararası ticaret hukukunda insan haklarının korunmasında çok güçlü bir etkiye sahip olabileceğinden bahseder (Labonté, 2013). Brown ve arkadaşları, sağlık diplomasininin dış politikada "yumuşak" veya "akıllı" bir güç aracı olarak kullanılmasının, ulusal güvenlik söyleminde küresel sağlığın zamansal devamlılığını etkilediğini vurgulamıştır. Entegre bir dünyada sağlığın giderek politika tartışmaları ve müzakerelerin önemli bir parçası haline geldiğini savunmuşlardır (Brown ve ark., 2014). Youde' ye göre sağlık diplomasisi uluslararası ilişkileri sürdürürken ve güçlendirirken sağlığı geliştirmenin ikili hedeflerini karşılayan siyasi faaliyetlerdir. Sağlık diplomasisini her ülkenin içten ve dıştan dökülen sağlık risklerini yönetme mekanizmaları olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, belirli hastalıklara açık bir odaklanmanın ötesine geçer ve bunun yerine, hastalığın sağlığına dair çeşitli tezahürlerin uluslararası toplum için nasıl olumsuz sonuçları olabileceğini vurgulamaktadır (Youde, 2010). Michaud ve Kates 'e göre küresel sağlık diplomasisi, sağlık konularında ikili ve çok taraflı müzakereler yapan resmi ülke delegasyonları, hükümet ve hükümet dışı aktörlerin bir kombinasyonu ve çoğu zaman "diplomasisi" olarak

düşünülse de geniş bir dizi faaliyet ve aktör içermelidir. Sağlığı dış politikaya ve diplomasiye bağlamak, daha fazla dikkat ve kaynaklar için bir reçete olarak algılanmalıdır. Küresel sağlık diplomasi, küresel sağlığın politika profilini yükseltmek için eşsiz bir fırsat olarak nitelendirilmiştir (Michaud & Kates, 2013). Chattu ve Knight ise küresel sağlık diplomasisinin sağlık hizmetini iyileştirmek ve gerekli insani yardımları sağlamak için devlet ve devlet dışı aktörlerin müzakerelerinde kritik bir rol aldığını belirtmişlerdir. Küresel sağlık diplomasisi kavramının farklı düzeylerde çok sayıda küresel aktörlerin sağlığı teşvik etmede ve acil durumların önlenmesi hedefine ulaşmak için devreye girdiği durumlarda kritik öneme sahip olabileceği görüşündedirler. Herhangi bir devletteki savaş veya çatışmanın sağlık tesislerini tahrip ederek ölüm oranlarını, mevcut rahatsızlık yükünü, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısını arttırabileceğini söylemişlerdir. Tüm bu olaylar zinciri ekonomik krize ve bulaşıcı hastalık salgınlarının artmasıyla yetersiz beslenmeye neden olduğundan uluslararası toplumdan veya hayırsever örgütlerden dış yardım alınması gerektiği üzerinde durmuşlardır. (Chattu & Knight, 2019).

Bu çalışmada öncelikle sağlık diplomasisinin uluslararası düzeyde yapılan anlaşmalar ve müzakere süreçlerine yansımaları incelenmiştir. Sonrasında ise küresel halk sağlığının dış politikadaki yeri ve önemi ele alınıp bulaşıcı hastalıklara karşı devletler arasında ne gibi önlemler alındığı incelenmiştir.

2. Diplomasi ve Sağlık Diplomasisi

Diplomasi, farklı bağlamlar içinde ve birçok farklı konuda müzakere ve ilişki kurma sanatı ve uygulamasıdır (Wise, 2009). Devletlerin dış politika ve ulusal çıkarlarını açıkça belirtip savunmak için uyguladıkları bir araç olarak tanımlanmıştır. Diplomasi hem uzlaşmaya hem de fikir birliğine ulaşmak için özel yöntemler gerektiren bir süreçtir (Diplomacy, 2013). Özellikle çatışma bölgelerinde ve kaynak bakımından fakir ülkelerdeki başarısızlıkların giderilmesine yardımcı olurken, küresel sağlığın iyileştirilmesine yönelik ikili hedefleri karşılayan bir siyasi değişim ajanı olarak da tanımlanabilir (Lee & Smith, 2011). Diplomatik temsilci, belirli işlemleri ve anlaşmaları yapmak için bir devlet ya da kuruluş tarafından başka bir devlete gönderilen kişidir ve bu kişi ülkesini resmi olarak temsil eder. Genellikle üç ile dört yıl arasında değişen konsül veya büyükelçi olarak bilinen belirli bir sürede çalışmalarının niteliği ile ilgili görevleri kendisinde barındıran kişidir. Görevleri arasında ülkedeki sorumlu şahsiyetlerle buluşmak, ülkesinin tüm vatandaşlarına kolaylıklar sağlamak, ülkesini resmi konferanslarda temsil etmek ve ülkesi ile imza sözleşmeleri imzalamak yer alır (Khader, 2015). Sağlık Diplomasisi, halk sağlığı ve siyasetle uğraşan paydaşlar arasında iş birliği, anlaşmazlıkların çözümü, sağlık sistemlerinin iyileştirilmesi ve korunmasız toplumlara sağlık hakkının güvence altına alınması için seçilen etkileşim yöntemidir. Sağlık Diplomasisi, uluslararası sağlık yardımı ile uluslararası siyasi ilişkiler arasındaki ara yüzü kapsar. Giderek artan bir şekilde birbirine bağlı bir küresel toplumda kendini koruma aracıdır. Sağlık diplomasisi çeşitli disiplinleri bir araya getirir: Halk sağlığı, uluslararası ilişkiler, yönetim, yasa, ekonomi, ticaret politikası bunlardan birkaçıdır (Katz ve ark., 2011).

2.1. Küreselleşme Çağında Sağlık Diplomasisi

Küreselleşmenin çevremizdeki dünyayı değiştirdiğine dair yaygın bir tanımı vardır. Ancak şu ana kadar insan sağlığına nasıl etki ettiği konusunda bir analiz yapılmamıştır. Bu etkiler küresel ekonomik, politik, sosyokültürel, teknolojik ve çevresel değişimleri kapsar. Küreselleşme ve sağlık, bu çeşitli etkileri anlamak için net bir kavramsal çerçeve sunmakta ve bunları göstermek için geniş bir literatür yelpazesinden faydalanmaktadır (Lee, 2003). Küreselleşmiş ve daha da bütünleşmiş dünyada, sağlık ve dış politikada gelenekselin ötesine geçen iş birliğine dayalı bir küresel yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. İş birliği çabaları ve müdahaleler sağlık diplomasisi için çok önemlidir. Sağlık diplomasisi, küresel sağlığı geliştiren ve ilişkisini güçlendiren faaliyetleri içerir (Wise, 2009). Küresel sağlık diplomasisi terimi, sağlık için küresel politika ortamını şekillendiren ve yöneten çok seviyeli ve çok oyunculu müzakere süreçlerini yakalamayı amaçlamaktadır. Diplomatların özel sektör, sivil toplum kuruluşları, bilim adamları, aktivistler ve medya ile etkileşime girmeleri bu aktörlerin tümünün müzakere sürecinin bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Son yıllarda çevre ve sağlık gibi “yumuşak meseleler” konusundaki uluslararası anlaşmaların sayısında bir artış olmuştur. Bu sorunlardan bazılarının ulusal ekonomiler üzerin de önemli etkileri olduğu kabul edilmektedir (Kickbusch, ve ark., 2007). Küreselleşmenin halk sağlığı üzerindeki etkisi, uluslararası ve ulusal hedeflere ulaşılmasının hızlandırılması, ortak kuruluşlar arasında sürdürülebilir halk sağlığı kapasitesi geliştirilerek destek sağlanması, kontrol ve hastalıkların yok edilmesi ve ortadan kaldırılmasıyla mümkündür (Lee & Smith, 2011). İnsanların sınır ötesi hareketliliğinin sürekli artmasıyla, salgın hastalıkların yayılma riski her zamankinden daha büyüktür (Diplomacy, 2013.). Dünyadaki sağlığı geliştirmek için finansal kaynaklar dünya genelinde birkaç yıl boyunca

büyük ölçüde artmıştır. Uluslararası fonlardaki artışın özellikle devlet dışı aktörlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Mevcut fonlar özellikle bulaşıcı hastalıklara karşı mücadelede kullanılır. Bu hastalıklarla mücadele ulusal güvenliği tehdit ettiğinden son yıllarda bazı hükümetler için özel bir dış politika hedefi haline gelmiştir. Bugün, birkaç bulaşıcı hastalıkla ilgili yoğun mücadelenin uluslararası kabul görmüş “Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmayacağı tartışılmaktadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri” 189 Birleşmiş Milletler üye devleti tarafından 2000 yılında ilan edilmiştir ve yoksulluğu azaltma, barışı koruma ve çevre koruma konularında bugüne kadarki en büyük uluslararası çabaları temsil etmektedir (German Healthcare Partnership, 2018).

Küresel Sağlık Diplomasisini Belirleyen Faktörler:

- Sağlık tüm uluslar için sınır ötesi bir endişedir ve ortak eylem gerektirmektedir.
- Hastalığın yayılmasına verilen tepki büyük ölçüde hastalığın nedenlerinin anlaşılmasına bağlıdır ve diplomatlar ile sağlık uzmanları arasındaki verimli ara yüz, başarılı sağlık müzakereleri için kritik öneme sahiptir.
- Müzakerelerin karmaşıklığı: Aralarında diplomasi, bilim, ticaret, güç ilişkileri ve değerlerin hepsi karmaşık müzakereler için çıkarılan tepkiler arasındadır.
- Ülkelerin kendi öz sermaye sorunları.
- Küresel sağlığı karakterize eden yenilikçi özellikler ve yaklaşımlar (Kickbusch, 2013).

2.2. Dış Politika ve Küresel Halk Sağlığı

Sağlık zamanımızın en önemli, ama yine de ihmal edilen, uzun vadeli dış politika sorunlarından biridir. Sağlığa yapılan yatırımın, ekonomik büyüme ve gelişme için temel olduğu konusunda artan bir farkındalık vardır. Genel olarak sağlığa yönelik tehditlerin bir ülkenin istikrarını ve güvenliğini tehlikeye atabileceği kabul edilmektedir. Dış politika konusu olarak sağlık uluslararası gündemde daha güçlü bir stratejik odaklanma gerektirmektedir. Küresel sağlık güvenliği için ikili, bölgesel ve çok taraflı iş birliği kurmak önemlidir (Africa, 2007). Sağlık diplomasisinin çeşitli tanımları, sağlık müdahalelerinin kullanımı ve politik tarafsızlığına ilişkin farklı bakış açılarını temsil etmektedir. Dış politika öncelikleri genellikle küresel sağlık sorunları için politik önceliği ve finansmanı belirler. Dış politika hedeflerine ulaşmak için devletler ve devlet dışı aktörler tarafından sağlık müdahalelerinin kullanılması tartışmalı fakat sağlık diplomasisinin büyüyen bir parçasıdır. Dış politika çıkarları küresel sağlık diplomasisini anlamak için kritik öneme sahiptir (Feldbaum & Michaud, 2010). Küreselleşme, dış politikayı sağlıkla daha da ilgili hale getirmiştir. Bu da ülkeleri sağlık sorununda daha fazla dış politika eylemlerine katılmaya zorlamıştır. Sağlık ve dış politika arasındaki ilişkideki dönüşüm hem spesifik olaylardan hem de dünya politiklerindeki genel eğilimlerden kaynaklanmıştır. Sağlık ve dış politika arasındaki ilişkinin her iki politika alanı için önemli etkileri vardır. Sağlık tehditlerini güvenlik zorlukları olarak kavramsallaştırma çabalarının artması, ulusal ve küresel çapta halk sağlığı üzerinde durulması için klasik bir dış politika kaygısını getirmektedir. Sağlık kaygıları, ülkelerin ulusal çıkarlarını dış politika amaçları için nasıl algıladıklarını ve formüle ettiklerini ciddi şekilde etkilemekte ve bilgilendirmektedir (Fidler & Drager, 2006). Ülkeler arasında sağlık ve dış politika arasındaki ilişkiye karşı tutumlarında önemli farklılıklar vardır. 2002 Kanada Gelecekteki Sağlık Bakım Komisyonu, sağlık hizmetlerine erişimin yalnızca bir iç politika önceliği olmadığını, aynı zamanda dış politika için de önemli bir amaç olduğunu ve sağlık hakkı da dâhil olmak üzere insan haklarının teşvik edilmesinin temel bir ilke olduğunu belirtirken buna karşılık, ABD dış politikası, AIDS fonundaki yoksunluk temelli programların baskınlığı gibi küresel sağlık politikasına yerleştirdiği şartlar, küresel sağlık çözümlerini kısıtlayabilir ve sonuçta küresel sağlık eşitliği başarısını baltalayabilir. (Owen & Roberts, 2005).

3. Uluslararası Sağlık Mevzuatı

Uluslararası Sağlık Mevzuatı IHR (2005) ülkelerin hayatlarını ve geçim kaynaklarını korumak için birlikte çalışmasına yardımcı olan uluslararası bir yasadır. 15 Haziran 2007'de yürürlüğe girmiştir. Dünya Sağlık Örgütü üye devletleri de dahil olmak üzere tüm dünyada 194 ülkeyi bağlayıcı hale getirmiştir. IHR (2005), uluslararası müdahalenin önlenmesini, korunmasını, kontrol altına alınmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda uluslararası havaalanlarında, limanlarda ve karayolu geçişlerinde hastalık yayılma riskini azaltmak için tasarlanmıştır. IHR (2005) Küresel salgın alarmı ve müdahale sistemini destekleyerek ülkelerin uluslararası sürveyans ve raporlamayı iyileştirmelerini zorunlu kılmak için birtakım kurallar koymaktadır. IHR (2005) küresel halk sağlığı güvenliğinin sağlanmasında merkezi konumdadır (WHO, 2007). DSÖ, bir etkinliğin IHR Acil Durum Komitesi'nin

tavsiyelerine dayanarak uluslararası endişelerden biri olarak tanımlanıp tanımlanmayacağını belirlenmesinden sorumludur. Küresel halk sağlığı topluluğu, 2002'deki şiddetli akut solunum yolu sendromu (SARS) salgınına etkili bir şekilde yanıt vermemesi nedeniyle sağlık düzenlemelerini gözden geçirme ihtiyacını duymuştur (NIPH, 2017).

IHR'nin (2005) en önemli yönlerinden biri, ülkelerin uluslararası endişe kaynağı olan acil sağlık durumu oluşturabilecek olayları tespit edip rapor etme gerekliliğidir. İHR'ye (2005) göre, durum 4 kriterden 2'sini karşıladığında, Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir Uluslararası Acil Endişe Halk Sağlığı, Public Health Emergency of International Concern (PHEIC) bildirilir. Bunlar:

- Etkinliğin halk sağlığı etkisi ciddi midir?
- Olay olağandışı mı yoksa beklenmeyen mi?
- Uluslararası yayılma riski önemli midir?
- Uluslararası seyahat veya ticaret kısıtlamaları konusunda önemli bir risk var mı?

DSÖ üyesi bir ülke endişe olayı belirlediğinde, ülkenin 48 saat içinde halk sağlığı risklerini değerlendirmesi gerekir. Etkinliğin İHR kapsamında bildirilmesi karar veriliyorsa, ülke bu bilgiyi 24 saat içinde DSÖ'ye bildirmelidir. Bazı hastalıklar, ne zaman ve nerede olursa olsun, İHR'ye göre rapor vermeyi gerektirirken, bazıları da olağandışı bir risk veya durumu gösterdiğinde fark edilir hale gelir. İHR (2005) uygulamaya konulduğundan beri, DSÖ tarafından dört PHEIC ilan edilmiştir: H1N1 influenza (2009), çocuk felci (2014), ebola (2014), zika virüsü (2016) (CDC, 2016). Taraf Devletlerce uygun sağlık önlemlerinin alınması için hava yolculuğundaki hastalık bulaşma riskleri dahil olmak üzere, rutin veya periyodik devam eden halk sağlığı risklerinin bilinmesi gerekir hem geçici hem de kalıcı tavsiyelerin verilmesinden önce, belirli prosedürlere uyulmalıdır. Şüpheli veya etkilenmiş kişilerin temasları izlenmeli etkilenen kişilerin de gerektiğinde izole edilip karantinaya alma işlemleri gerçekleştirilmeli ve diğer bireyler için önlem alınmalıdır (Organización Mundial de la Salud (OMS), 2008).

3.1. Dünyada Sağlık Diplomasi

Son on yılda, dünyanın dört bir yanındaki ülkeler dış politika çabalarını ve çalışmalarını küresel sağlıkla ilişkilendirmenin önemini giderek daha fazla kabul etmişlerdir. Brezilya, Fransa, Endonezya, Norveç, Senegal, Güney Afrika ve Tayland da dahil olmak üzere bir dizi çekirdek ülke olan 2007 Oslo Deklarasyonu, sağlık ve diplomatik gündemlerini daha iyi bir şekilde bütünleştirme konusundaki kararlılıklarını ilan etmek için bir araya gelmişlerdir. Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika (BRICS, IBSA veya BASIC gibi çeşitli derneklerinde) düşünce gelişiminde giderek daha önemli rol oynamıştır (Bliss, 2011). Bulaşıcı hastalıklar, medeniyetin başından beri sağlık güvenliğini tehdit etmektedir. Keşif, ticaret ve savaş yayıldıkça hastalıkta artmıştır. Kültürel ve ekolojik sınırlar aşıldığında, nüfus yabancı ülkelere gelen yabancı enfeksiyonlara maruz kalmıştır. (Heymann ve ark., 2015). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünyadaki milyonlarca insan için stratejik sağlık girişimlerini desteklemesi önenebilir, kontrol edilebilir ve hatta tedavi edilebilir hastalıklardan etkilenen insanlara yardım etmesi diğer ulusların vatandaşlarının güvenini kazanmasına yardımcı olmak için en etkili araçlardan biridir. Amerika Birleşik Devletleri son 15 yılda dünyanın en fakir ülkelerinde AIDS, sıtma ve tüberkülozla mücadelede önemli yatırımlar yapmıştır. Yapılan yatırımlar hayat kurtarıp insanları daha sağlıklı kılmakla kalmamış, aynı zamanda ABD'nin dış politika hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmuştur (Strategic Health Diplomacy, 2018). Çin Halk Cumhuriyeti 1949'da kurulmasından bu yana, sağlığın dış ilişkilerin geliştirilmesinde bir araç olarak kullanılmasına önem vermektedir. Bununla birlikte, Çin'deki sağlık diplomasisine ilişkin mevcut literatürün büyük bir kısmı, yalnızca tıbbi etkilerin siyasi etkiyi genişletme ve "yumuşak gücü" artırma arzusundan kaynaklandığını iddia ederek, Afrika ve Orta Doğu ülkelerine tıbbi ekiplerin gönderilmesine odaklanmaktadır (Jing, Peilong, & Yan, 2011). Çin'in Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle "sağlık diplomasisi" programları yürütme konusunda uzun bir geçmişi vardır. Çin, Afrikalı liderlerle sağlık alanında düzenli olarak iş birliği yapmaktadır. Çin ayrıca, birkaç Afrika ülkesine ücretsiz olarak ilaç ve tıbbi malzeme sağlamaktadır. 2002 yılında Çin Sağlık Bakanlığı, 17 Afrika ülkesinden 30 öğrencinin katıldığı sıtma ve tropikal hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için teknikler konusunda iki parçalı bir uluslararası eğitim kursu düzenlemiştir. Aynı yıl, Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nun bir parçası olarak Çin, 21 Afrika ülkesinden gelen katılımcıların katıldığı geleneksel tıp ve eczacılık üzerine Çin-Afrika forumu oluşturmuştur (Thompson, 2005). Son zamanlarda Hintli diplomatlar ve dış politika uygulayıcıları, Hindistan'ın sağlık sektöründeki diplomatik girişimlerini anlayıp geliştirmeye başlamışlardır. Hindistan'da dış politika ile sağlık, uluslararası ilişkilerin

kurulmasında belirleyici rol oynayacak olan büyük bir dayanağa dönüşmüştür. Hintli politika yapımcılar, ülkenin sağlık yardımı programının kapsamının, sağlık yardımı girişimlerinde ülkenin özel sağlık sektörü ve sivil toplum için fırsatları keşfetme umuduyla genişlemeye devam edeceğine inanmaktadır. 2009'dan bu yana Hindistan, Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Afrika'daki yaklaşık 20 ülkede iki taraflı sağlık projelerine en az 100 milyon ABD Doları tutarında taahhütte bulunmuştur (Singh, 2017). Hindistan BRICS ülkeleri arasında en yüksek ikinci ekonomik büyümeye sahip olmasına rağmen, sağlık için kamu finansmanında en az iyileşme sağlamıştır. Bu gerçeği göz önüne alındığında, Hindistan genel politikada bir söz sahibi olmalı ve büyüyen ekonomiye ek olarak kendisini küresel bir aktör olarak göstermelidir. 2003'ten bu yana yeni ortaya çıkan bir donör olarak Hindistan, Nepal, Butan, Maldivler ve Afganistan gibi ülkelerin halk sağlığı kapasitesinin artırılması da dahil olmak üzere bölgedeki ilişkilerini güçlendirmeye odaklanmıştır (Reddy, 2014). Japonya G7'ye her ev sahipliği yaptığı uluslararası sağlık diplomasisini desteklemiştir. Japonya, sağlık sistemlerinin güçlendirilmesinin önemine odaklanmıştır. Bu eylemlere dayanarak, sağlık sorunları birçok ülkenin önde gelen liderlerinin gündeminde yer almaktadır. Japonya G8 Kyushu-Okinawa Zirvesi 2000'de ve 2008 G8 Hokkaido Toyako Zirvesi'nde ana sorun olarak ilk önce bulaşıcı hastalıklar için önlem almıştır. İnsan güvenliğinin sağlanması, Japon diplomasisinin temel dayanağıdır. Japonya Maliye Bakanlığı tarafından desteklenen Dünya Bankası, G7 Zirvesinde Pandemi Acil Finansman Tesisini (PEF) başlatmıştır ve DSÖ Acil Durum Fonuna (CFE) tamamlayıcı bir acil durum fonu mekanizması kurmuştur. Japonya, gelişmekte olan ülkeler açısından da yeteneklerin geliştirilmesine odaklanarak insan kaynaklarını beslemek için çalışmaktadır (Keizo, 2018). Brezilya'nın sağlık alanında iş birliğine yönelik aktörlerin her biri kendi değerlerini kurum kültürlerini ve aynı zamanda taleplerini yerine getiren kuruluşlardır. Sağlık Bakanlığı ile bağlantılı organlar arasında, Sağlık Bakanlığı Uluslararası Danışma Grubu (Aisa / MS), Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar ve Yardımlar Ulusal Programı (PN-DST / Aids), Ulusal Kanser Enstitüsü (Inka), Ulusal Sağlık Vakfı (Funasa), Ulusal Sağlık Denetleme Kurumu (Anvisa) ve Oswaldo Cruz Vakfı (Fiocruz) yer alır. 2012 yılında Brezilya devam eden 107 sağlık projesinden 66'sını Latin Amerika ve Karayipler de, 38'ini Afrika da, 9'unu Orta Doğu ve Asya da gerçekleştirmiştir (Lima, 2017).

3.2. Türkiye Sağlık Diplomasi

Uluslararası alanda sağlığın önemi her geçen gün artmakla birlikte devletler arasındaki kurulan ilişkilerin temelinde sağlık yer almaktadır. Küreselleşen dünyada sağlık politikaları denge unsurunu gözetilen bir güç konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti sağlık diplomasisi yolunda atılan adımlarda önemli görevler yerine getirmektedir. Dış politikada başka devletlerle olan iş birliği ve anlaşmalarda insani yaklaşımını sürdüren Türkiye, sağlık diplomasisi yoluyla yardım yapılan bölgelerdeki problemlerin çözümünde katkıda bulunmuş ülkeler arasında yer almaktadır. Sağlık Bakanlığının Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ile çalışması sınır ötesi sağlık hizmetlerinin daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Sudan, Bangladeş, Afganistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi birçok ülkede sağlık alanında verilecek hizmetler için yapılar inşa edilmektedir. (Akar, 2015). Ülke dışına yapılan bu yardımlar politika açısından önemli bir yere sahiptir. Finansal anlamda güçlü olan ülkelerin ekonomik olarak kendinden daha az güçlü olan ülkelere yaptıkları yardımlar, siyasal yönden de ilişkileri kuvvetlendirmektedir. Dış yardım faaliyetleri konusunda birçok ülke gibi Türkiye'de önemli adımlar atılmaktadır (Karda & Erda, 2012). 21. yüzyılda, gelişmişlik seviyesi yükselen Türkiye sadece iç politikada değil dış politika ve diplomasi konularında büyük bir değişim göstermektedir. 1990'lı yıllarda küreselleşmenin artmasıyla beraber ülkeler arası etkileşimin yolu açılmıştır. Bu dönemde diplomasi Türk eğitim kurumları, yerel yönetimler ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından bire bir kültürel olaylardan insani yardıma kadar değişen faaliyetlerle, görünmez bir güç oluşturmaktadır (Purtaş, 2013). Bu bağlamda Türkiye dış politikasının çeşitlenmesi çerçevesinde Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Afrika ve Orta Doğu bölgelerinde diğer devletler gibi etkisini arttırmak için yumuşak güç politikası uygulayarak sağlık diplomasisi yönünde anlaşmalar yapmaktadır (Ekşi & Erol, 2018). Dünyanın dört bir tarafındaki zor durumda bulunan ülkelere Türkiye tarafından sağlık hizmetlerinin sağlanması için hastaneler açılarak doktorlar gönderilmektedir. Türkiye insani yardım konusunda ekonomik yönden güçlü olduğu için "alan el" iken "veren el" konumuna yükselmiştir. Bu sebepten uluslararası alanda saygınlığı artmıştır (TASAM, 2016). TİKA kalkınma raporlarına göre sağlıkta kalkınma yardım oranları 2005 yılında 4,02 milyon dolar, 2007 yılında 10,05 milyon dolar yardım yapılırken 2013 yılında 118,86 milyon dolar, 2017 yılında ise 77,04 milyon dolar sağlık yardımı yapılmıştır (TİKA, 2017).

Türkiye mevcut durum analizine bakıldığında son dönemde insani yardım alanındaki faaliyetlerin azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin yakın coğrafyasında devam etmekte olan krizler sebebiyle Suriye örneğinde

olduğu gibi insani yardım sevkیاتları daha çok bu bölgelere yapılmaktadır. Türkiye’de sağlık diplomasisi alanında faaliyet gösteren STK'lara örnek olarak; Kızılay, IHH, Yeryüzü Doktorları, Sınır Tanımayan Doktorlar ve Uluslararası Doktorlar Birliği (AID) sayılabilir. Türkiye, insani yardımlar mevzusunda dünyanın en çok emek veren, sermaye harcayan üç ülkesinden birisi konumundadır. Senelerdir yaşadıkları ülkelerdeki savaşlardan kaçan mültecilerin sığınağı durumuna gelmiş olan Türkiye son olarak üç milyondan fazla Suriyeliyi barındırmıştır. Ülke kuruluşları ve sivil toplum örgütleri, Balkanlar, Afrika, Orta Doğu ve Orta Asya Bölgelerinde çok sayıda bölgede başta sağlık olmak üzere çeşitli insani yardım konularında yoğun bir faaliyet yürütmektedir (Hayran ve ark, 2017). Türk Kızılay son 10 yılda 138 değişik ülkede tabii ve insan kaynaklı afetlere dahil olmuş, ihtiyaç sahiplerinin barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Türk Kızılay, Filistin, Somali, Sudan, Pakistan, Endonezya, Kırgızistan, Kosova, Sri Lanka gibi ülkelerde insani yardım etkinliklerinin yanı sıra pek çok kalıcı refaha yönelik çalışmalara imza atmaktadır. İhtiyaç sahibi ülkelerdeki tasarılarını konut, okul, toplum merkezi, ibadethane, kamu tesisleri inşası, geçim kaynaklarının temini ve desteklenmesi, sağlık, eğitim, sosyal yardım, tarım ve sulama gibi alanlarda yoğunlaştırmaktadır (Türk Kızılayı, 2019) Türkiye’nin Afrika’da öne sürdüğü mevcut sivil toplum kuruluşları etkinlikleri ve sağlık çalışma faaliyetleri verimli bir biçimde ilerlemektedir (Eldeen,2019). 2000’li yıllarda hız kazanan Türkiye-Afrika müzakereleri, STK’larla beraber kısa zamanda Afrika bölgesindeki ülkelere yönelik çalışmalar ile kendini göstermeye başlamıştır. STK’ların sağlık etkinlikleri daha çok gönüllü doktorların Afrika ülkelerinde kısa süreli ziyaretlerle uyguladıkları sağlık taramaları biçiminde olmaktadır (Kurt, 2018). Türkiye ile Nijer arasında sağlık ve tıp bilimleri alanlarında işbirliğine dair anlaşma” kapsamında Nijer’den ülkemize tedavi amaçlı gelen hastaların tedavi süreçleri konusunda anlaşma yapılmıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2016). Bangladeş-Türkiye Sağlık İş Forumu düzenlenmiştir. Forumun ilaç ve tıbbi cihaz alanında çok büyük ilerleme kaydeden yerli sanayi ile Bangladeşli muhatapları arasında ticari ve ekonomik pazar payının artırılması, ayrıca ilaç biyoteknolojisi, ilaç hammaddesi ve aşı üretimi gibi stratejik alanlarda da iş birliğinin geliştirilmesine katkıda bulunması hedeflenmiştir (T.C Sağlık Bakanlığı, 2019). Türkiye Suriyeli sağlık çalışanlarını yetiştirmeyi amaçlayan AB destekli SIHHAT projesi ortaya koymuştur. Bu eğitim kursunu başarıyla tamamlayan Suriyeli sağlık çalışanları, seçilen illerdeki mülteci sağlık birimlerine / merkezlerine, mülteci nüfusuna sağlık hizmeti verilmesi için istihdam edilmektedir. Türkiye mültecilere ücretsiz ve Türk standartlarında olduğu gibi bölgesel ve küresel çerçevelere uygun olarak erişilebilir, kaliteli sağlık standartlarında hizmet vermektedir. Sağlık diplomasisi Türkiye Hükümeti ile yakın ilişki için elverişli bir araçtır (WHO Regional Office for Europe, 2019).

4. Tartışma

Katz ve arkadaşları(2011) tarafından yapılan sağlık diplomasisini tanımlamak çalışmasında , küresel sağlık diplomasisinin bağlamı, uygulaması ve bileşenleri açıklanmaktadır. Küresel sağlık diplomasisine yönelik çeşitli yaklaşımların temelleri, uluslararası halk sağlığı ve dış politika ortamlarını şekillendiren politikalar üzerindeki etkileriyle birlikte incelenmiştir. Çalışmada sağlık ve dış politika arasındaki derinleşen bağların, hem diplomatik hem de küresel sağlık topluluklarının karşılıklı hedeflerine ulaşmak için gerekli becerileri, kavrayışları ve kaynakları yeniden gözden geçirmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Labonte ve Gagnon (2010) tarafından yapılan çalışmada küresel sağlık diplomasisine bilgi veren sağlığa ilişkin argümanlar gözden geçirilmiştir. Dış politika konusu olarak güvenlik, kalkınma, küresel kamu malları, ticaret, insan hakları ve etik/ahlaki muhakeme çerçevelerinin her biri, küresel sağlığın nasıl kavramsallaştırıldığına dair çıkarımları incelenmiştir. Çalışmada küresel sağlığın, küreselleşmenin mevcut ekonomik krizinden nasıl yeniden ortaya çıkacağını ancak bunu ne kadar etkili bir şekilde başaracağı kısmen sağlık diplomatlarının kapasiteleri ve becerileriyle eleştirmeyi seçtikleri politika çerçeveleme argümanları tarafından belirleneceği sonucuna varılmıştır.

Fidler (2013) tarafından yapılan çalışmada sağlıkla ilgili çağdaş diplomatik faaliyetler analiz edilmiştir. Analiz, sağlık tehdidi, aktörlerde çoğalma, karmaşık ve çoğalan bir dizi diplomatik süreç ve sağlık diplomasisini neyin şekillendirdiği konusundaki tartışmalarla işaretlenmiş bir diplomatik faaliyet alanını ortaya koymaktadır. Çalışmada çağdaş sağlık diplomasisinin dokusunu yakalamak için, sağlık tehditlerinin, kavramlarının ve mekanizmalarının farklı diplomatik bağlamlarda nasıl ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

Adams ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan çalışmada küresel sağlık diplomasisinde sivil toplum kuruluşlarının uluslararası sağlık programlarına katılımının artması ve halk sağlığını yeniden şekillendirmek için biyogüvenlik programlarının kullanılması eleştirel bir söylem ve müdahale olarak incelenmiştir.

Chattu ve arkadaşları (2021) tarafından Afrika'da hastalık kontrol politikaları ve küresel sağlık diplomasisinin kritik rolü üzerine yapılan çalışmada, Afrika'daki hastalık kontrol politikasını ve küresel sağlık diplomasisinin kritik rolünü anlamayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin sağlık hedeflerine ulaşmak için küresel sağlık alanındaki ilgili aktörlerle gerekli ortaklıkları geliştirmeye yönelik küresel sağlık diplomasi uygulamasını ve araçlarını yenilikçi bir şekilde kullanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Sağlık diplomasisi kavramı dış politika ve küresel halk sağlığı bağlamında ele alınmış olup yardımcı aktörlerin çoğunlukla yurtdışı sağlık hizmetleri konusunda devlete büyük yararı olduğu gözlemlenmiştir. Sağlık diplomasisi sağlık için küresel politika ortamını şekillendiren ve yöneten müzakerelere odaklanmaktadır. Sağlık diplomasisinde uluslararası ilişkilerde bağışçılar, STK'lar, yardım kuruluşları, özel sektör ve diğer aktörler kritik role sahiptirler. Devletler ve yardımcı aktörler sayesinde küresel hastalık tehditlerinin korunmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Dış politika hedeflerine ulaşmak için çoğu ülke stratejik yaklaşımla sağlık diplomasisinden yararlanmaktadır. Ülkeler arası sosyal eşitsizlik ve sağlık eşitsizliği önemli politika zorluklarındandır. Sağlık tehditlerini güvenlik zorlukları olarak kavramsallaştırma çabalarının artması, ulusal ve küresel çapta halk sağlığı üzerinde durulması için klasik bir dış politika kaygısını getirmektedir. Küresel halk sağlığının sağlığı iyileştirme devletlerarasındaki ilişkileri güçlendirme ve sağlık diplomasisi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Uluslararası iş birliği yoluyla sağlık sorunlarının üstesinden gelmek, birçok ülke ve DSÖ için önemlidir. Yapılan yatırımların önemli bir kısmı sıtma, tüberküloz ve HIV / AIDS gibi bulaşıcı hastalıklara yöneliktir. Uluslararası sağlık mevzuatı olan İHR'nin öneminden bahsedilmiştir. Dünya da hastalıkların yayılmasını önlemek için ne gibi önlemler alınması ve ülkelerin hangi politikaları uygulaması gerektiği irdelenmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında Dünya' da ve Türkiye'de sağlık diplomasisine yönelik mevcut durumlar analiz edilmiştir.

Küresel sağlık sorunları konusunda resmi ve gayri resmi bir uzlaşmaya varmayı amaçlayan geleneksel ve yeni diplomatik süreçleri içeren müzakereler yapılmalıdır. Sağlığın devletlerin dış politika gündemlerine daha fazla dahil olması için sürekli çaba gösterilmelidir. Ülkeler çeşitli sağlık sorunlarının önlenmesi, teşhisi ve tedavisi ile ilgili sorunları ele alma yeteneklerini arttırmaya çalışmalıdır. Uluslararası sağlık eşitliği, kalkınma ve sağlık güvenliğinin sağlanması için bir araç olmalıdır.

Kaynakça

- Adams, V., Novotny, T. E., & Leslie, H. (2008). Global health diplomacy. *Medical Anthropology: Cross Cultural Studies in Health and Illness*. <https://doi.org/10.1080/01459740802427067>
- Africa, S. (2007). Oslo Ministerial Declaration-global health: a pressing foreign policy issue of our time. *Lancet*, 369(9570), 1373–1378. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)60498-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)60498-X)
- Akar, Y. (2015). Türkiye'nin sağlık diplomasisi başarısı. Tarihinde 26 Kasım 2019, adresinden erişildi <https://m.aksam.com.tr/saglik/turkiyenin-saglik-diplomasisi-basarisi/haber-380437>
- Bliss, K. (2011). Health Diplomacy of Foreign Governments. Center for Strategic and International Studies, May 2011, 17 pp.
- Brown, M. D., Mackey, T. K., Shapiro, C., Kolker, N. J., & Novotny, T. E. (2014). Bridging Public Health and Foreign Affairs. *Science & Diplomacy*, 3(3). Tarihinde adresinden erişildi <http://www.sciencediplomacy.org/article/2014/bridging-public-health-and-foreign-affairs>
- Chattu, V. K., & Knight, W. A. (2019). Global Health Diplomacy as a Tool of Peace. *Peace Review*, 31(2), 148–157. <https://doi.org/10.1080/10402659.2019.1667563>
- Chattu, V. K., Knight, W. A., Adishes, A., Yaya, S., Reddy, K. S., Di Ruggiero, E., ... Jha, A. (2021, February 1). Politics of disease control in Africa and the critical role of global health diplomacy: A systematic review. *Health Promotion Perspectives*, Vol. 11, pp. 20–31. <https://doi.org/10.34172/hpp.2021.04>
- Calain, P. (2007). Exploring the international arena of global public health surveillance. *Health Policy and Planning*, 22(1), 2–12. <https://doi.org/10.1093/heapol/czl034>

- CDC. (2016). Global Health Security: International Health Regulations (IHR) | Division of Global Health Protection | Global Health | CDC. Tarihinde adresinden erişildi Center for Disease Control and Prevention website: <https://www.cdc.gov/globalhealth/healthprotection/ghs/ihr/index.html>
- Diplomacy, G. H. (2013). What is Health Diplomacy and Why is it so Important and Relevant at this Time ? 1–9.
- Ekşi, M., & Erol, M. S. (2018). The Rise and Fall Of Turkish Soft Power and Public. Gazi Akademik Bakış, 11(23), 15–45. <https://doi.org/10.19060/gav.503821>
- Eldeen, M. (2019). Türkiye'nin Afrika'daki Sağlık Çalışmaları: İnsani Yardım Kuruluşları Örnekleme - AFAM - Afrika Araştırmacıları Derneği. Tarihinde 26 Kasım 2019, adresinden erişildi <https://www.afam.org.tr/turkiyenin-afrikadaki-saglik-calismalari-insani-yardim-kuruluslari-orneklemi/>
- Fidler, D. P. (2001). The globalization of public health: The first 100 years of international health diplomacy. Bulletin of the World Health Organization. <https://doi.org/10.4324/9781315254227-10>
- Fidler, D. P. & Drager, N. (2006). Health and foreign policy. Bulletin of the World Health Organization, 84, 9, DOI: 10.1590/S0042-96862006000900003.
- Fidler, D. P. (2013). Health Diplomacy. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199588862.013.0039>
- Feldbaum, H., & Michaud, J. (2010). Health Diplomacy and the Enduring Relevance of Foreign Policy Interests. PLoS Medicine, 7(4), e1000226. doi:10.1371/journal.pmed.1000226.
- Francisco, A. R. L. (2013). Disease Diplomacy. İçinde Journal of Chemical Information and Modeling (C. 53). <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- German Healthcare Partnership. (2018). Globale Gesundheit : Eckpunkte der Wirtschaft für die Strategie der Bundesregierung.
- Hayran, O., I. M., & Sur, H. (2017). Sağlık Diplomasisi. (February). <https://www.researchgate.net/publication/317038209>
- Heymann, D. L., Chen, L., Takemi, K., Fidler, D. P., Tappero, J. W., Thomas, M. J., ... Rannan-Eliya, R. P. (2015, Mayıs 9). Global health security: The wider lessons from the west African Ebola virus disease epidemic. The Lancet, C. 385, ss. 1884–1901. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)60858-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)60858-3)
- Karda, T., & Erda, R. (2012). Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA. Akademik İncelemeler Dergisi, 7(1), 167–194. <https://doi.org/10.17550/aid.93873>
- Kickbusch, I., Silberschmidt, G., & Buss, P. (2007). Global health diplomacy: The need for new perspectives, strategic approaches and skills in global health. Bulletin of the World Health Organization, 85(3), 230–232. <https://doi.org/10.2471/BLT.06.039222>
- Katz, R., Kornblet, S., Arnold, G., Lief, E., & Fischer, J. E. (2011). Defining Health Diplomacy: Changing Demands in the Era of Globalization. Milbank Quarterly, 89(3), 503–523. doi:10.1111/j.1468-0009.2011.00637.x
- Kickbusch, I. (2013). 21st Century Health Diplomacy: A New Relationship Between Foreign Policy and Health. 21st Century Global Health Diplomacy, 1–40.
- Khader, M. (2015). Diplomasinin tanımı. Erişim tarihi, 29 Ekim 2019. Erişim adresi, https://mawdoo3.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%A8%D9%84%D9%88%D9%85%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9.
- Keizo T, 2018. The Current Situation of International Health Diplomacy and the Role of Japan. Erişim tarihi, 19 Kasım 2019. Erişim adresi, <https://www.japanpolicyforum.jp/diplomacy/pt20180318191434.html>
- Kurt, M. Y. (2018). Afrika'da Sağlık Diplomasisi ve Yükselen Güç Türkiye - AFAM - Afrika Araştırmacıları Derneği. Tarihinde adresinden erişildi <https://www.afam.org.tr/afrikada-saglik-diplomasisi-ve-yukselen-guc-turkiye/>

- Lee, K. (2003). Globalization and Health: An Introduction - K. Lee - Google Kitaplar. Tarihinde 25 Kasım 2019, adresinden erişildi
https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=ogiMDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=gy5vuoy-Bh&sig=VkJHoKlpR3Zpzjydc2WYFfAUfV0&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Lee, K., & Smith, R. (2011). What is ' Global Health Diplomacy ' ? A Conceptual Review What i s ' Global Health Diplomacy ' ? A Conceptual Review. *Global Health Governance*, 5(1), 1–13.
- Lima, J. H. da S. (2017). Global health and Brazilian foreign policy: The negotiations on innovation and intellectual property. *Ciencia e Saude Coletiva*, 22(7), 2213–2221. <https://doi.org/10.1590/1413-81232017227.02652017>
- Labonté, R. (2013). Human Rights and Equity: The Value Base of Global Health Diplomacy. İçinde *Global Health Diplomacy* (ss. 89–105). https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5401-4_7
- Labonté, R., & Gagnon, M. L. (2010, August 22). Framing health and foreign policy: Lessons for global health diplomacy. *Globalization and Health*, Vol. 6, pp. 1–19. <https://doi.org/10.1186/1744-8603-6-14>
- Michaud, J., & Kates, J. (2013). Global health diplomacy: Advancing foreign policy and global health interests. *Global Health Science and Practice*, 1(1), 24–28. <https://doi.org/10.9745/GHSP-D-12-00048>
- NIPH. (2017). The International Health Regulations (IHR 2005) - NIPH. Tarihinde 21 Kasım 2019, adresinden erişildi <https://www.fhi.no/en/qk/international/global-health-preparedness-programme/global-health-preparedness-programme/the-international-health-regulations-ihr-2005/>
- Organización Mundial de la Salud (OMS). (2008). Tuberculosis and Air Travel: Guidelines for Prevention and Control. *Tuberculosis and Air Travel: Guidelines for Prevention and Control*, 152(16), 1501–1504. <https://doi.org/15107237>
- Owen, J. W. & Roberts, O. (2005). Globalisation, health and foreign policy: emerging linkages and interests, 1, 5, doi:10.1186/1744-8603-1-12.
- Purtaş, F. (2013). Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi / Rising Value of Turkish Foreign Policy: Cultural Diplomacy. *Gazi Academic View (Gazi Akademik Bakış)*, 7(13), 1–14.
- Reddy, S. (2014). (PDF) An Opportune time for India to play the Global Health Diplomacy Card. Tarihinde 22 Kasım 2019, adresinden erişildi
https://www.researchgate.net/publication/266672094_An_Opportune_time_for_India_to_play_the_Global_Health_Diplomacy_Card
- Singh, S. K. (2017). Global Health Diplomacy: A Strategic Opportunity for India - International Institute for Global Health. Tarihinde 22 Kasım 2019, adresinden erişildi
<https://iigh.unu.edu/publications/articles/global-health-diplomacy-a-strategic-opportunity-for-india.html>
- Sivil Global Programı | Sektörel Diplomasi Kanalları Sağlık Diplomasisi Çalıştayı. (2016). Tarihinde 26 Kasım 2019, adresinden erişildi https://tasam.org/tr-TR/Icerik/39051/saglik_diplomasisi_calistayi_sonuc_raporu
- Strategic Health Diplomacy. (2018). Tarihinde 21 Kasım 2019, adresinden erişildi
<http://strategichealthdiplomacy.com/>
- Thompson, D. (2005). China's Soft Power in Africa: From the 'Beijing Consensus' to Health Diplomacy. *China Brief*, 5(21), 1–5.
- Türk Kızılay | Uluslararası Yardımlar. (2019). Tarihinde 28 Kasım 2019, adresinden erişildi
<https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/uluslararasi-yardimlar>
- T.C Sağlık Bakanlığı, Resmi İnternet Sayfası. (2019). Sağlıkta Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Bülteni.Sayı:80. Erişim tarihi 25 Kasım 2019. Erişim adresi, <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/33740,80--disabgm-bulten-kasim-2019-trpdf.pdf?0>.

- T.C Dışişleri Bakanlığı, Resmi İnternet Sayfası. (2016) Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası. Erişim tarihi 26 Kasım 2019. Erişim adresi, <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>.
- TİKA Kalkınma Raporları(2017) Erişim tarihi:29.11.2019 Erişim adresi, www.tika.gov.tr.
- Who. (2007). Frequently asked questions about the International Health Regulations (2005). Health (San Francisco), (2005).
- WHO EMRO | Global health needs global health diplomacy | Health diplomacy | Health topics. (2015.). Tarihinde 17 Kasım 2019, adresinden erişildi <http://www.emro.who.int/health-topics/health-diplomacy/about-health-diplomacy.html>
- WHO Regional Office for Europe. (2019). HEALTH DIPLOMACY : spotlight on refugees and migrants. Tarihinde adresinden erişildi <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/health-diplomacy-spotlight-on-refugees-and-migrants-2019>
- World Health Organization. (2012). 7-6 , 2012 Summary Report Seminar on Health Diplomacy Cairo, Egypt (No. WHO-EM/HHR/001/A).
- Wise, K. (2009). Public relations and health diplomacy. *Public Relations Review*, 35(2), 127–129. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2009.01.003>
- Youde, J. (2010). China's health diplomacy in Africa. *China: An International Journal*, 8(1), 151–163. <https://doi.org/10.1142/S0219747210000099>